

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ**

**МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

**ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»**

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**Всеукраїнська науково-практична
інтернет-конференція**

***«Педагогічна толерантність як
складова професіограми вчителя
(актуалізація ідей
В.О. Сухомлинського)»***

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

24-25 вересня 2020 року

Миколаїв – 2020

УДК 37.091.12-051:005.963

ББК 74.204.21

П 24

*Рекомендовано до друку відповідно до ухвали вченої ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол від 28.12.2020 р. № 8)*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова організаційного комітету

Будак В.Д. – ректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор технічних наук, професор.

Заступник голови:

Овчаренко А.В. – перший проректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат фізико-математичних наук, доцент.

Члени комітету:

Кузнецова О.А. – проректор з науково-педагогічної роботи, кандидат педагогічних наук, доцент;

Степанова Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогічної та соціальної освіти МНУ імені В.О. Сухомлинського, *голова робочої групи оргкомітету;*

Яблонський А.І. - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти;

Дрозд О.В. – кандидат педагогічних наук, керівник науково-дослідного центру розвитку ідей Василя Сухомлинського

Педагогічна толерантність як складова професіограми вчителя (актуалізація ідей В. О. Сухомлинського): збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (24-25 вересня 2020 року, м. Миколаїв) / за ред. В.Д. Будака, Т.М. Степанової. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. – 142 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна толерантність як складова професіограми вчителя (актуалізація ідей В. О. Сухомлинського)». У працях авторів розглянуто теоретико-методичні засади проблеми формуванню педагогічної толерантності, як складової професіограми вчителя, із урахуванням сучасної концепції гуманізації освіти з опертям на педагогічний доробок Василя Сухомлинського.

УДК 37.091.12-051:005.963

ББК 74.204.21

П 24

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів несуть автори.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор **В.І. Шахов**

кандидат педагогічних наук, доцент **Т.З. Маланюк**

© МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020

Формування міжетнічної та міжконфесійної толерантності молоді в умовах полікультурного освітнього середовища	
К. А. Шапочка ..... Реалізація ідей В.О. Сухомлинського у сучасному інклюзивному освітньому просторі	121
М. В. Шепельова ..... Особистісні властивості як чинник художніх орієнтацій студентів-митців у сприйманні творів живопису	125
А. І. Яблонський ..... Толерантність як ідентифікативний показник психологічної безпеки освітнього середовища	136
Відомості про авторів	

**ОСОБИСТІСНІ ВЛАСТИВОСТІ ЯК ЧИННИК ХУДОЖНІХ
ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ-МИТЦІВ У СПРИЙМАННІ ТВОРІВ
ЖИВОПИСУ**

В. О. Сухомлинський особливе місце у естетичному вихованні дітей відводив живопису й музиці, надаючи великого значення вмінню бачити й відчувати красу. Споглядання творів живопису та прослуховування музичних творів, на його думку, спрямовані на виховання цього уміння. В. О. Сухомлинський зазначав, що «сфера дії живопису та музики починається там, де закінчується мовлення. Те, що неможливо передати словом, можна висловити гармонією фарб, мелодій» [8, с. 195].

Як у художньому творі, так і в його реальному впливі на людину можна виокремити різні аспекти (наприклад – пізнавальний, емоційний). Але, разом з тим, головною специфікою художнього твору вважається цілісність, порушення якої призводить до розпаду художнього образу. Саме через те, що художність картини визначається неповторним поєднанням зазначених складових, кожна картина створює особливе враження на сприймаючого, яке теж є інтегральним, тобто відображає поєднання цих компонентів між собою [2, с 0].

В. О. Сухомлинський вважав, що «Вплив прекрасного на духовний світ людини залежить від того, як величне, благородне включається у її діяльність – творчість», розуміючи під діяльністю «...працю й творення, думку й почуття, які сприймають, оцінюють і створюють красу. За його словами, «естетичне сприймання творів літератури, музики, зображального мистецтва також потребує активної внутрішньої діяльності – оцінки, глибокого переживання тих якостей, які має предмет сприймання сам по собі» [8, с. 195].

Відповідно до нашої теоретичної концепції, кожній людині властиві певні художні орієнтації, які включають такі чотири складові:

- 1) емоційне навантаження художнього твору;
- 2) смислове наповнення художнього твору;

3) творчий підхід художника (застосування митцем специфічних живописних засобів та прийомів, які більшою мірою стосуються змістових характеристик твору);

4) техніка зображення (вміння втілювати формальні характеристики творчого задуму засобами живопису) [11].

Кожен з цих компонентів має свої прояви у творі живопису, які детально описані у наших попередніх публікаціях [2; 10; 11]. Виявлені нами раніше особливості прояву перцептивно-мисленнєвих стратегій та художніх орієнтацій у студентів [4; 10; 11] спонукали нас до дослідження особистісних властивостей як чинника художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису [2; 10], зокрема і у студентів мистецького спрямування.

У одній із наших попередніх публікацій [2], присвяченій визначенню впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів у процесі сприймання творів живопису, було встановлено, що у студентів-психологів орієнтацію на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису підвищують раціональний канал емпатії, асоціальність, проникаюча здатність в емпатії, сензитивність, а також нелінійний параметр, який представлено взаємодією сензитивності та установок, що сприяють або перешкоджають емпатії, понижують – установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії, психічна неврівноваженість, а також нелінійний параметр, який представлено взаємодією асоціальності та раціонального каналу емпатії, нелінійний параметр взаємодії сензитивності та проникаючої здатності емпатії [2].

У студентів технічного спрямування орієнтацію на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису підвищує загальна активність, розгальмованість, а також нелінійний параметр, представлений взаємодією сором'язливості та естетичної вразливості, понижує естетична чутливість, психотизм та сором'язливість [2].

Також було встановлено, що у групі «інші досліджувані» емоційне навантаження твору при сприйманні живопису підвищують інтуїтивний канал

емпатії, раціональний канал емпатії, а також нелінійний параметр асоціальності у квадраті, понижують – асоціальність та сензитивність [2].

У якості продовження нашого емпіричного дослідження художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані» [2; 10; 11], розглянемо психологічні чинники художніх орієнтацій у студентів мистецького спрямування.

Погоджуючись з думкою С. П. Сергеєнкової та Ф. М. Подшивайлова, що поняття чинник потрібно розглядати як фактор, умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, яка визначає його характер або одну з основних рис [7] особистісні властивості у нашому дослідженні розглядаються саме як чинники художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису.

Метою цієї публікації є визначення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів мистецького спрямування у сприйманні творів живопису.

Як і у нашому попередньому дослідженні [2], нами було виділено такі особистісні властивості, як емпатійність, творчість, психічна стійкість / психічна невірноваженість, соціальна пристосованість / асоціальність, соціальна контактність / інтровертованість, емоційна нечутливість / сензитивність, творчість, а також наступні показники художніх орієнтацій: емоційне навантаження художнього твору, смислове наповнення художнього твору, творчий підхід художника та техніка зображення. Ці ж показники взяті й для продовження дослідження.

Визначення рівня емпатії у досліджуваних здійснювалося за допомогою методики «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко [1]. Для вивчення особистісних властивостей досліджуваних нами застосовано багатофакторний особистісний опитувальник «Психодіагностичний тест» (ПДТ) В. М. Мельникова та Л. Т. Ямпольского [3]. Для визначення особистісних творчих характеристик студентів було застосовано опитувальник Ф. Е. Вільямса, модифікований О. Є. Тунік [9]. Для оцінки домінуючих

художніх орієнтацій досліджуваних у процесі сприймання творів живопису застосовано розроблений нами опитувальник «Художня спрямованість сприймання творів живопису» [11].

Вибірку склали студенти віком від 16 до 25 років. Середній вік досліджуваних – 17,5 років, загальна кількість досліджуваних – 52 особи, з них 20 студентів спеціальності «Образотворче мистецтво» і 32 студенти спеціальності «Хореографія» Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою факторного аналізу для виявлення системоутворювального фактору та множинного нелінійного регресійного аналізу, в результаті чого визначено вплив особистісних властивостей та взаємодії між ними на художні орієнтації студентів мистецького спрямування у сприйманні творів живопису.

За результатами аналізу середніх значень досліджених показників (детальніше цю інформацію подано у нашій попередній публікації [12]) виявлено, що у студентів мистецького спрямування художні орієнтації виражені таким чином: на першому місці знаходиться «творчий підхід художника», на другому – «сміслові наповнення художнього твору», далі йде «техніка зображення», на четвертому – «емоційне навантаження художнього твору».

Серед особистісних властивостей за шкалами верхнього рівня у досліджуваних ми виявили таку тенденцію: на першому місці знаходиться «психічна стійкість / психічна неврівноваженість», на другому – «соціальна контактність / інтровертованість», на третьому – «соціальна пристосованість / асоціальність», на четвертому місці знаходиться показник «емоційна нечутливість / сензитивність». За результатами аналізу середніх значень шкал нижнього рівня у студентів-митців виявлено таку тенденцію: на першому місці знаходиться «жіночність», на другому – «невротизм», на третьому – «депресія», на четвертому – «естетична чутливість», на п'ятому – «сором'язливість», на шостому місці – «розгальмованість», на сьомому місці – «психотизм», на

восьмому місці – «совісність» і «загальна активність», на дев'ятому – «товариськість».

Середнє значення за загальним показником емпатії у досліджуваних 19 балів, що відповідає заниженому рівню. Серед окремих показників емпатії найбільший внесок у загальний показник здійснюють установки, що сприяють чи перешкоджають емпатії (20,2%) та ідентифікація в емпатії (19,4%), раціональний, емоційний та інтуїтивний канали емпатії, проникаюча здатність в емпатії здійснюють приблизно однаковий внесок (15%) у загальний показник рівня емпатії у студентів-митців.

Серед особистісних творчих характеристик на першому місці у студентів-митців знаходиться «уява», на другому місці – «схильність до ризику», на третьому – «складність», на четвертому місці знаходиться «допитливість».

За результатами емпіричного дослідження на основі розрахунку факторних навантажень прояву художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису визначено системоутворювальні фактори та виявлено їх ієрархію. Виявлено, що системоутворювальним фактором у сприйманні творів живопису для студентів мистецького спрямування (див. також [12]), як і для студентів інших спеціальностей [2; 11], є орієнтація на емоційне навантаження твору.

Для визначення особистісних характеристик, які впливають на художні орієнтації студентів у сприйманні творів живопису ми застосували метод множинного нелінійного регресійного аналізу, що дозволяє виявити ті особистісні властивості, при підвищенні рівня яких буде збільшуватися або зменшуватися (залежно від знаку перед коефіцієнтом) орієнтація студентів на емоційне навантаження твору живопису. Результати розрахунків дозволяють також визначити змістове наповнення особистісними властивостями сприймання творів живопису, тобто дати психологічну характеристику особистостям, орієнтованим на емоційне навантаження твору (див. також [2; 12]). За результатами розрахунків встановлено (див. також [12]), що у студентів-митців орієнтацію на емоційне навантаження творів живопису підвищують

естетична чутливість та депресія, а також нелінійний параметр – взаємодія розгальмованості та жіночності. Знижують орієнтацію на емоційне навантаження творів живопису розгальмованість, жіночність та емпатійність, а також нелінійні параметри – взаємодія естетичної чутливості й депресії та естетична чутливість у квадраті.

Охарактеризуємо отримані результати більш детально. *Естетична чутливість* передбачає здатність людини помічати красиве, гармонійне у навколишньому світі та у собі, а також гостро відчувати прояви некрасивого і дисгармонійного.

У осіб з високим рівнем естетичної чутливості судження про життя мають безпосередньо-чуттєвий характер, вони наділені багатою уявою, фантазією, схильні захоплюватися, легко приходять у захват. У життєвих вчинках, симпатіях і прихильностях покладаються на почуття і враження, не вірять у логіку і розрахунок, не звертають уваги на поточні й повсякденні справи та обов'язки. В поведінці їм не вистачає почуття відповідальності, реалізму, вміння відрізнити вигадку від дійсності. Їхньому мисленню не вистачає планомірності, порядку й зв'язності, судженням – зрілості й здорового глузду, а сприйняттю життя – тверезості й глибини [3].

Отже, при збільшенні ролі емоційного, чуттєвого компоненту над раціональним, логічним у ставленні до навколишньої дійсності, підвищується і орієнтація студентів мистецького спрямування на емоційне навантаження творів живопису при їх сприйманні.

Наступний показник, при підвищенні якого у студентів збільшується орієнтація на емоційне навантаження твору живопису – це *депресія*. Високий рівень депресії характерний для осіб зі зниженим настроєм. Постійно похмурі, відчужені, занурені у власні переживання, вони викликають неприязнь у оточуючих. Їх можуть вважати пихатими, недосяжними, такими, що уникають спілкування через надмірну зарозумілість. Але за зовнішньою видимістю відчуженості й похмурості ховається чуйність, постійна готовність до самопожертви. В тісному колі близьких друзів вони втрачають скутість і

відстороненість, оживають, стають веселими, говірливими, навіть жартівниками й гумористами. У справах їх відрізняють старанність, добросовісність, послужливість разом із конформністю і нерішучістю, нездатністю прийняти рішення без вагань і невпевненості. Будь-яка діяльність для них є важкою, неприємною, протікає з почуттям надмірного психічного напруження, швидко втомлює, викликає відчуття повного безсилля і виснаження.

Особливо чутливі вони до інтелектуального навантаження. Від них важко домогтися тривалого інтелектуального напруження. Швидко втомлюючись, вони втрачають довільність управління психічними процесами, скаржаться на загальне почуття важкості, «ліні», порожності в голові, тимчасову загальмованість. Їм часто докоряють за повільність, неоперативність, відсутність наполегливості та рішучості. Частіше за все вони не здатні до тривалого вольового зусилля, легко губляться, впадають у відчай. У зробленому бачать тільки помилки, а у майбутньому – нездоланні труднощі. Особливо болісно вони переживають реальні неприємності, не можуть викинути їх з голови, знов і знов звинувачують себе у всьому. Події минулого і майбутнього життя, незалежно від їх справжнього змісту, викликають докори сумління, пригнічене передчуття бід і нещастя. Вони бачать причину усіх бід у самих собі, у власній неповноцінності й «гріховності», тому вважають безглуздим боротися, чинити опір, не здатні до дієвої ініціативи. Вони покійно схиляють голову під ударами долі, відрізняються безмовністю і терпимістю [3].

Естетична чутливість та депресія, взяті окремо, підвищують орієнтацію студентів мистецького спрямування на емоційне навантаження творів живопису. При цьому, їх взаємодія орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису знижує. Естетична чутливість передбачає як здатність людини помічати красиве, гармонійне у навколишньому світі та у собі, так і гостро відчувати прояви некрасивого і дисгармонійного. Якраз-таки ця, друга, якість і утворюється, коли естетична чутливість вступає у взаємодію з депресією. Людина починає помічати у всьому лише дисгармонію, тому і

живопис, який потенційно міг би дарувати позитивні враження, стає для неї менш цікавим.

Виходячи з цього можна припустити, що цілеспрямоване споглядання творів живопису, які несуть у собі позитивні якості, буде допомагати переорієнтувати особистість на конструктивний бік естетичної чутливості, тим самим не дозволяючи депресивним тенденціям впливати на сприйняття дійсності.

Подібне спостерігаємо і у тому, як у побудованій нами моделі виявляє себе нелінійний показник *«естетична чутливість в квадраті»*. Естетична чутливість суттєво підвищує орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису, тоді як нелінійний показник *«естетична чутливість у квадраті»* – знижує. Влучно охарактеризувати цей показник може поняття екзальтованості – схильності надмірно захоплюватися, збуджуватися. При чому, в такий стан особа здебільшого приводить себе навмисно, демонструючи оточуючим свої почуття та настрої.

При підвищенні *розгальмованості* у студентів орієнтація на емоційне навантаження творів живопису також знижується. Високий рівень розгальмованості свідчить про відсутність соціальної конформності, поганий самоконтроль та імпульсивність. Особи з високим рівнем розгальмованості мають сильний потяг до гострих афективних переживань, за відсутності яких відчують нудьгу. Потреба у стимуляції та збудливих ситуаціях робить нестерпною будь-яку затримку. Вони прагнуть задовольнити свої бажання одразу ж у безпосередній поведінці, серйозно не замислюючись про наслідки своїх вчинків, діють імпульсивно і необдуманно. Тому вони не мають користі зі свого негативного досвіду, у них багаторазово виникають ускладнення одного й того ж характеру. При поверхових контактах вони створюють сприятливе враження завдяки свободі від обмежень, розкутості й впевненості у собі. Вони говірки, охоче беруть участь у колективних заходах, жваво відгукуються на будь-які події (повідомлення, видовища, пригоди), знаходять новизну, інтерес навіть у повсякденних незначних деталях. Однак відсутність стриманості й

розсудливості може призвести до різних ексцесів (вживання алкоголю, ледарства, нехтування власних обов'язків), що не може не відштовхувати оточуючих [0]. Очевидно, для таких осіб гостросюжетні фільми та комп'ютерні ігри будуть привабливіші за живопис.

Жіночність, яка також представлена у нашому рівнянні зі знаком «—», а отже знижує орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису при їх сприйманні, виявляється в чуттєвості, схильності до хвилювань, м'якості, поступливості, скромності в поведінці, але не у самооцінці. Для осіб з високим рівнем жіночності (а їх у нашій вибірці 90,4 %) характерні широкі, різнобічні, слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, потяг до фантазування і естетичних занять. Вони виявляють зацікавлення у філософських, морально-етичних і світоглядних проблемах, часом демонструють надмірну стурбованість особистими проблемами, схильність до самоаналізу та самокритики. Також у них підвищений інтерес до людей і до нюансів міжособистісних стосунків, вони розуміють рушійні сили людської поведінки. Окрім здатності відчувати інших людей, вони також уміють емоційно викладати свої думки, зацікавити інших людей своїми проблемами, м'яко, без натиску схилити їх на свій бік. Вони пасивні, залежні, уникають суперництва, легко поступаються, підкорюються, охоче приймають допомогу і підтримку [3].

Такі властивості особистості, як *розгальмованість та жіночність*, які взяті окремо понижують орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису, вступаючи у взаємодію, її підвищують. При взаємодії з розгальмованістю, жіночність набуває імпульсивності та нестриманості.

Також зі знаком «—» у нашому рівнянні представлена *емпатійність*, а отже вона знижує орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису. За визначенням, поданим у психологічному словнику за редакцією В. І. Войтка, «*Емпатія* – розуміння відношень, почуттів, психічних станів іншої особи на відміну від симпатії, для якої характерне співпереживання. Процес емпатії є в основному інтелектуальним за своїм змістом. Це, звичайно, не

виключає можливості переживання суб'єктом емпатії тих чи інших емоцій, але вони не тотожні тим, які відчуває людина, що є об'єктом емпатії» [6]. Оскільки емпатійність передбачає більшою мірою розуміння, ніж співпереживання, то її вплив на сприйнятливості студентів до емоційного навантаження творів живопису буде зворотній.

Таким чином, за результатами дослідження встановлено, що орієнтацію студентів-митців на емоційне навантаження творів живопису підвищують естетична чутливість і депресія, а також нелінійний параметр – взаємодія розгальмованості та жіночності. Знижують орієнтацію на емоційне навантаження творів живопису розгальмованість, жіночність та емпатійність, а також нелінійні параметри – взаємодія естетичної чутливості й депресії та естетична чутливість у квадраті. Результати розрахунків дозволили визначити змістове наповнення особистісними властивостями сприймання творів живопису, тобто здійснити розширену психологічну характеристику студентів мистецького спрямування, орієнтованих на емоційне навантаження твору при його сприйманні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. М.: «Филинь», 1996. 472 с.
2. Кияшко М. О., Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Особистісні властивості як чинник художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2019. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 26. С. 117-132.
3. Мельников В. М., Ямпольский Л. Т. Введение в экспериментальную психологию личности. М. : Просвещение, 1985. 319 с.
4. Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Перцептивно-мисленнева стратегія як властивість особистості. Актуальні проблеми психології: Збірник

наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2017. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 23. С. 263-277.

5. Психодиагностический тест (ПДТ) В. Мельникова, Л. Ямпольского. Практикум по психодиагностике личности. Ред. Н. К. Ракович. Минск, 2002. С.75-91.

6. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. К.: «Вища школа», 1982. 216 с.

7. Сергєєнкова О. П., Подшивайлов Ф. М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості сучасного студента. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2016. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 22. С. 260-276.

8. Сухомлинский В. А. Избранные произведения в пяти томах. Т. 1. К.: «Радянська школа», 1979. 687 с.

9. Туник Е. Е. Модифицированные креативные тесты Вильямса. СПб: Речь, 2003. 96 с.

10. Шепельова М. В. Вплив особистісних характеристик на художні орієнтації студентів у сприйманні творів живопису. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2019. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 25. С. 281-296.

11. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій у художній діяльності студентів [Електронний ресурс]. Перцептивно-мисленневі стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 106-123. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/>

12. Шепельова М. В. Психологічні чинники художніх орієнтацій у студентів мистецького спрямування. Психологічний часопис : науковий журнал

/ за ред. С.Д. Максименка. № 7. Вип. 6. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2020. С. 76-87.

А. І. Яблонський

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ІДЕНТИФІКАТИВНИЙ ПОКАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Однією зі складових Нової Української школи є безпечне освітнє середовище, якість якого визначається характером взаємодії суб'єктів освітнього процесу/учнів, вчителів, батьків, громадськості. Якісні характеристики комфортного освітнього середовища, обумовлюють можливість задоволення базових потреб особистості, у почутті безпеки, збереженні і покращенні самооцінки, у визнанні, самоактуалізації, формуванні позитивної Я-концепції усіх учасників освітнього процесу.

Якість освіти, показником якої є особистісні освітні та професійні досягнення суб'єктів учіння, детермінується системним впливом низки чинників: змістом освіти, якістю освітнього середовища школи, освітньо-виховною діяльністю вчителя, тощо.

Індикаторами якості освітнього середовища є рівні прояву позитивних (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність) та негативних (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність) факторів, які виявляються і свідомо відрефлексовуються суб'єктами освітнього процесу. Серед означених позитивних факторів, на думку сучасних дослідників, системотвірним є толерантність – як інтегративна якість особистості – ознака гуманної людини, яку Г. Сковорода позиціонував як невід'ємну складову цілісної особистості.

Толерантність – соціально-філософське поняття, що виявляється у ставленні соціального суб'єкта до соціальних, політичних, етнічних, конфесійних та інших особливостей іншого соціального суб'єкта, що передбачає спільну дію на основі рівності, відкритості соціальному досвіду